

PAPER

IJTIMOYIY-INTELLEKTUAL FAOLLIKNING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNINI VA AHAMIYATI

Xamraliyeva Odinaxon Moxirdjon qizi ^{1,*}

¹Tashkent International University of Education magistr

*Odinagaparova@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarning ijtimoiy-intellektual faolligini oshirishda motivatsiyaning didaktik ahamiyati yoritilgan. Ta'lim oluvchilarning bilimga bo'lgan ichki ehtiyoji, o'zini o'zi rivojlantirishga intilishi va ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishga bo'lgan qiziqishini rag'batlantirish orqali ularning o'quv jarayonidagi faolligi ortadi. Maqolada motivatsiya turlarining (ichki va tashqi), ularning ta'lim samaradorligiga ta'siri, shuningdek, didaktik vositalar va innovatsion texnologiyalar orqali motivatsiyani kuchaytirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ijtimoiy-intellektual faollikni oshirishda motivatsion strategiyalar, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi interaktiv munosabatlarning o'rnini hamda o'quv muhiti omillari o'rganildi. Amaliy tavsiyalar sifatida talabalarni o'quv faoliyatiga jalb etish, ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar taklif qilinadi. Mazkur maqola pedagogik nazariya va amaliyotda motivatsiyaning dolzarb mavzu ekanligini asoslab beradi.

Key words: motivatsiya, didaktika, ijtimoiy-intellektual faollik, ta'lim jarayoni, talabalar, ta'lim samaradorligi.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida talabalarning ijtimoiy va intellektual faolligini oshirish muhim pedagogik vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda. O'quv jarayonining muvaffaqiyati nafaqat o'quv dasturlari va metodik vositalar, balki talabalarning shaxsiy faolligi, mustaqil fikrlash ko'nikmalari hamda ijtimoiy muhitda faol ishtirok etish salohiyatiga ham bog'liqdir.

Bu jarayonda motivatsiya asosiy omil sifatida ajralib turadi. Ayniqsa, didaktik yondashuvlar orqali motivatsiyani shakllantirish va rivojlantirish talabalarning o'quv materiallariga bo'lgan qiziqishini oshirib, ularning intellektual salohiyatini ochishga xizmat qiladi.

Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, ichki va tashqi motivatsiyaning muvofiqligi o'quv faoliyatining samaradorligini belgilovchi omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida interaktiv metodlar, zamonaviy texnologiyalar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitining yaratilishi orqali motivatsiyani oshirish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bois, ta'lim jarayonida motivatsiyaning didaktik ahamiyatini chuqur tadqiq etish, amaliy usullarni aniqlash va takomillashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

Ushbu maqolada aynan ta'lim jarayonida motivatsiya vositasida talabalar ijtimoiy-intellektual faolligini oshirishning

nazariy asoslari, amaliy metodlari va samaradorlik ko'rsatkichlari tahlil qilinadi.

Maqsad

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – ta'lim jarayonida talabalar ijtimoiy va intellektual faolligini oshirishda motivatsiyaning didaktik ahamiyatini aniqlash, motivatsion yondashuvlarning samaradorligini baholash hamda ularni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Shuningdek, motivatsiyani rag'batlantirishga xizmat qiluvchi didaktik vositalarni tahlil qilish orqali o'quv jarayonining sifati va samaradorligini oshirish imkoniyatlari aniqlanadi.

Materiallar va usullar

Tadqiqot davomida oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bakalavriat bosqichi talabalari o'rtasida kuzatuv, suhbat, so'rovnomalar va eksperimental metodlar asosida empirik ma'lumotlar to'plandi. Tanlab olingan respondentlar soni 120 nafarni tashkil etib, ular turli ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar orasidan tasodifiy usulda tanlab olindi.

Metodologik asos sifatida zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida qabul qilingan motivatsiya nazariyalaridan, xususan, Detsiy va Rayan (Self-Determination Theory), shuningdek, V.A. Slastyonin va A.K. Markova kabi olimlarning didaktik yondashuvlaridan foydalanildi. Olingan ma'lumotlar statistik tahlil qilinib, ularning asosida motivatsion yondashuvlarning samaradorligi baholandi.

Natijalar

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ta'lim jarayonida talabalarni faol o'quv va ijtimoiy intellektual faoliyatga jalb etishda motivatsion omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Xususan, talabalarining 78 foizi ichki motivatsiya (ya'ni, bilim olishga bo'lgan tabiiy qiziqish, o'zini rivojlantirishga intilish) ularning o'quvdagi faolligini oshirishini tan oldi [1.45 b.].

Tashqi motivatsiya, jumladan, baho, mukofot yoki ijtimoiy tan olinishi kabi omillar qisqa muddatli rag'batlantirishda muhim bo'lsa-da, ular doimiy faollikni ta'minlashda yetarli emasligi kuzatildi. Talabalar motivatsiyasini qo'llab-quvvatlovchi didaktik vositalar – loyihaviy topshiriqlar, interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan darslar, multimedia vositalaridan foydalanish orqali sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi [2.112 b.].

Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, motivatsiyaga asoslangan ta'lim metodikasi qo'llanilgan guruhlarda talabalar tomonidan mustaqil fikrlash, savol-javobda ishtirok etish, ijtimoiy muhokamalarda faol bo'lish darajasi ancha yuqori bo'lgan [3.58 b.].

O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'iziston kabi Markaziy Osiyo mamlakatlaridagi ilg'or pedagog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida motivatsiya talabalarning shaxsiy faolligi va ijtimoiy-intellektual rivojlanishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Jumladan, professor N.N. Azizxo'jaeva (O'zbekiston) o'zining ishlanmalarida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning asosiy tamoyillaridan biri sifatida ichki motivatsiyani shakllantirishni ajratib ko'rsatadi va interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar asosidagi ta'lim samaradorligini ilmiy asoslab beradi [4.94 b.].

Qozog'istonlik pedagog olimi A.M. Aytjanov esa o'quvchilar va talabalar orasida "ijtimoiy faollikni shakllantirish vositasi" sifatida loyiha asosida o'qitish (project-based learning) usulining ijobiy ta'sirini qayd etadi. U o'z tadqiqotlarida talabalarni jamoadagi faol ishtirok, fikr bildirish, tahlil qilishga undovchi topshiriqlarning o'quv motivatsiyasini kuchaytirishini ko'rsatadi [5.67 b.].

Qirg'iz olimasi G.R. Abdirasulovanning tadqiqotlari ham bu yo'nalishda muhimdir. U talaba shaxsini kompleks rivojlantirishda milliy qadriyatlar asosida motivatsion muhit yaratishni ta'limning barqarorligi va sifatiga olib keluvchi omil sifatida baholaydi. Ayniqsa, madaniy meros, til va tarix bilan bog'liq mavzular orqali talabalar ongida ijtimoiy mas'uliyat va mustaqil fikrlash shakllanishi kuzatilgan [6.101 b.].

O'zbekistonning turli oliy ta'lim muassasalarida olib borilgan eksperiment natijalari shuni ko'rsatadiki, motivatsiyaga asoslangan didaktik yondashuvlar qo'llanilgan guruhlarda talabalar tomonidan mustaqil fikrlash, savol-javobda ishtirok etish, jamoaviy muhokamalarda faol bo'lish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarida ijobiy o'zgarishlar qayd etilgan. Bu esa Markaziy Osiyoda motivatsion pedagogikaning real amaliy samarasini isbotlaydi [1.45 b.; 3.58 b.].

Xulosa

Markaziy Osiyo mamlakatlari – xususan, O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'izistondagi ilg'or pedagog olimlarning

tadqiqotlari ta'lim jarayonida motivatsiyaning didaktik ahamiyati ustuvor yo'nalishlardan biri ekanligini ko'rsatmoqda. Professor N.N. Azizxo'jaeva tomonidan ilgari surilgan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, A.M. Aytjanovning loyihaviy ta'lim orqali ijtimoiy faollikni shakllantirishga oid ishlanmalari hamda G.R. Abdirasulovanning milliy madaniyatga asoslangan motivatsion muhit yaratish bo'yicha ilmiy izlanishlari barchasi yagona g'oyaga xizmat qiladi: motivatsiya – bu nafaqat o'qitish jarayonining vositasi, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishning kalitidir.

Shuningdek, ushbu tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, talabalarni ijtimoiy-intellektual jihatdan faollashtirishda ichki motivatsiyani kuchaytiruvchi didaktik usullar, madaniy va mintaqaviy xususiyatlarni inobatga olgan yondashuvlar yuqori samaradorlikka ega.

Shu bois, O'zbekiston oliy ta'lim tizimida motivatsion komponent asosida darslarni tashkil etish, o'qituvchilarning didaktik mahoratini oshirish va regional tajribalarga tayangan holda yangicha o'quv modellari ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa sifatida qaralishi lozim.

Yakuniy xulosalar shuni anglatadiki, motivatsiya – bu nafaqat o'quv jarayonining boshlang'ich bosqichida, balki butun ta'lim davrida talabaning faolligini va intellektual o'sishini ta'minlovchi asosiy omildir. Ichki motivatsiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik yondashuvlar o'z samarasini bermoqda. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, ijodiy yondashuvlar va shaxsga yo'naltirilgan o'qitish talabaning ijtimoiy-intellektual faolligini oshiradi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- Ta'lim dasturlarida motivatsiyani kuchaytirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar sonini ko'paytirish;
- O'qituvchilarni didaktik motivatsiya usullaridan samarali foydalanishga tayyorlash;
- Talabalarning o'zini anglash va o'zini baholash imkoniyatlarini kengaytirish orqali ularning ichki faolligini rag'batlantirish.

References

1. Detsi E.L., Rayan R.M. Motivatsiya va shaxs rivojlanishi nazariyasi: o'z-o'zini aniqlash yondashuvi. – Toshkent: Pedagogika nashriyoti, 2019. – 45 b.
2. Slastyonin V.A., Isaev I.F., Shiyonov E.N. Pedagogika: O'qituvchilar uchun qo'llanma. – Moskva: Akademiya, 2016. – 112 b.
3. Markova A.K. O'quv faoliyatini motivatsion boshqarish asoslari. – Moskva: Znanie, 2018. – 58 b.
4. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2020. – 94 b.
5. Aytjanov A.M. Zamonaviy o'quv jarayonida loyihaviy yondashuv va ijtimoiy faollikni oshirish metodikasi. – Olmaota: Bilim, 2021. – 67 b.
6. Abdirasulova G.R. Motivatsion muhit yaratish orqali talabalarni ijtimoiy-intellektual rivojlantirish. – Bishkek: Ilm, 2022. – 101 b.